

1

JUBA MITU PÄEVA on lõõtsunud tugev tuul. Öösiti tekib tunne, et hiiglane sasib majast kinni ja üritab seda vundamendi küljest lahti kangutada, ja kui tuul majanurkade ümber vilistab, näen unes, et olen väikeses paadis, mida lained pilluvad, ja klammerdun masti külge.

Ärkan äravaevatult ja ülakehast kangelt.

On märtsi keskpaik, reedene päev, ja ma sätin minema ema hauale. Kui ma oleksin tema elu viie aasta eest päästa suutnud, siis saaks ta täna kaheksakümneaastaseks.

Bussipeatuses seisab kaks pensionäri, kes põrnitsevad mind selisel pilgul, nagu nõuaksid mult aru. *Aga sa ei suutnud, viugatavad nad. Ja miks ei võinud sa tema vastu kenam ja lahkem olla, kuni ta veel elas, pisut kannatlikum, kui raske see ikka oli?*

Ja ma õigustan end enne ühele ja siis teisele, vanakestele ja narkomaanidele, koertele, imikutele ja keskealistele.

Ega tema ka mingi illikuku olnud.

Vanakesed, kes on minust ainult kümme-viisteist aastat vanemad, vastavad Nordlandi murdes kooris:

Aga sul on ainult üks ema!

Saabub buss, see on puupüsti täis. Reisijad on ukseavad ummistanud.

Hõikan: „ASTUKSITE ÄKKI EDASI!“ ja inimesed porisevad, vahetavad pilke, aga teevad, nagu ütlen. Nagu pikatoimeline ja tõrges veisekari, aga nihkuvad eest. Üks mees vahib mind ja mina

vahin vastu, kuni ta pilgu kõrvale keerab. Kogu buss lehkab märgade talveriiete järele.

Varem ma ei sekkunud, kui keegi järjekorras ette trügis, mõnel mobiil valjuhääldi peal oli või bussi ukse ette tropp tekkis. Aga siis tuhastati ema ühes Alfaseti ahjus, nüüd on ta Vestre Gravlundil urniga maamullas ja ei lähe kaua, kui ka minu ihulik kest mõne Oslo idapoolse tööstuspiirkonna leegilõõmas tuhaks põleb. Kari skelette, mis litsuvad end selles bussis vastamisi, kari südameid, mis tuksuvad ja löövad, keset argipäeva toimivad kogu aeg elutähtsad protsessid ja siin seisan mina, surutud võoraste elude ja universumite vastu, ja murrar pead, mida *nemad* varjavad, mida *nemad* kahetsevad, millist kolme asja teeksid *nemad* teisiti, kui saaksid. Ja kuhu me läheme, kust me tuleme ja mis meist lõpuks saab.

Mõnel on kaasas päratu suur hundikoer. Kui annaks teda lüps- tagi või tema nahastki midagi teha, aga vedeleb asja ees, teist taga maas ja võtab ruumi. Selsamal hetkel, kui ma nii mõtlen, vaatab koer mulle nosplit väristades otsa ja ütleb:

Aga just praegu oleme siin. Oleme siin, just praegu. Oleme ikka veel elus.

Taskus undab mobiil, aga jätan selle sinna. Pole ruumi, et seda vaadata.

Pärast ema surma ma enam käekotti ei kannan. Sest see roheline villane mantel, mis mul seljas on ja mille ma pärisin emalt pärast seda, kui ta sai selle minult, on küllalt suurte taskutega, et mahutada ära mobiil, prillid ja võtmed, ja rohkem pole vajagi. Vanasti vedasin kaasas hiigelsuurt nahkkotti, mis oli alati kärisemiseni pungil, aga millest pungil, olen unustanud. Ja riideid ma enam ei osta. Nüüd kannan põhiliselt ema vanu riideid, mida nende hulgast, mida ma koristamise käigus leidsin, veel kasutada sünnib. Mõned neist oli ta minult saanud, nagu selle mantli, sest mulle meeldis talle asju kinkida, see võttis vähemaks tunnet, et olen

küündimatu, ei suuda teda aidata, ja mitte ainult siis, kui ta haigeks jäi, vaid alati. Ja kuna me iga päevaga aina rohkem teineteise moodi läksime, teadsin, et mantel sobib talle niisama hästi nagu minule, nii et helistasin ja küsisin, kas ta tahab seda.

„Kuidas ma seda tean, kui ma ei ole seda selga proovinud,“ vastas ema, nii et viisin mantli tema poole, ta pani selle selga, seisis peegli ette, keerutas end ja ajas suu prunti, nagu paljud tema põlvkonna naised teevad, ja sedamaid kujutasin ette, milline ta oli enne minu sündi, kui istus kuuekümnendate algul peegli ees ja tupeeris juukseid.

„See teeb su nii kenaks,“ ütlesin. See lause ei nõudnud ju vastust, aga siiski kuulasin oma sõnade kaja, analüüsisin sõnastust ja leidsin vea üles: väike sõnake *teeb*. Kas ta enne siis kena ei olnudki?

Tihti näis, et ema nägi ja kuulis seda, millest me teised mööda tuiskasime. Me luiskame ja kavaldame, eranditult kõik, loobime mõtlematult fraase. Aga tema tabas meid alati teolt ja keegi ei pääsenud puhtalt, sest ema oli tolliametnik, kes jahtis salakaupa. Kõik, mida ma ütlesin või tegin, otsiti ja analüüsiti läbi, et leida kätte lipitsemine, pealiskaudsus, alpus ja kurjad kavatsused.

„Kas tahad seda?“ küsisin uuesti.

„Mnjaa,“ vastas ema. „On see ikka soe?“

„On küll, see on sada protsenti meriinovillane.“

„Äkki on see siis *liiga* soe?“

„Oh ei, see on täpselt parasjagu soe.“

Seal ma seisin ja püüdsin emale kaela määrida mantlit, mida tahtsin tegelikult endale ja mida ta ei paistnud isegi tahtvat. Mõni teine, normaalne inimene, normaalne tütar oleks ema tõsiselt võtnud ja öelnud: Hea küll, aga äkki jätan selle siis endale.

Aga ma tundsin teda: näoilme ja viis, kuidas ta peegli ees keerutas, eelkõige aga väike naeratus, mida ta püüdis varjata, kõik see näitas, et mantel meeldib talle ja ta tahab seda endale.

„Kui see nii hirmus kena on, miks sa seda siis endale ei taha?“
„Mulle ei sobi see värv,“ valetasin. „Ja see jääks mul seisma.“

Majorstuenis lähen bussi pealt maha ja ostan väikesest lillepoest, mis tegutseb Sørkedalsveienil haagissuvilas, pärja ja hauaküünla. Mind teenindab tuvastamatu idaeuroopa aktsendiga mees. Kassas võtan välja mobiili, et maksta, ja märkan sõnumit, mis saabus siis, kui ma olin bussis teiste vahele litsutud:

On sul aega pisut rääkida?

Number ei ole enam telefoni mälus, aga siiski tunnen selle kohe ära.

Makseterminal piiksub.

„Kas te tšekki soovite?“ küsib mees.

„Jah, aitäh,“ vastan automaatselt ja pean neelutama. Juba suu kuivabki nagu tookord, kui asi kõige hullem oli ja Sigurdilt mõni uus sõnum tuli.

Pisut rääkida.

Pulss tuksub kaelal ägedalt. Nagu tahaks Sigurd ainult sellest rääkida, kes millal suvilasse läheb. Tema tahtis ju kõike alati varakult plaanida. Jõulude pidamise tahtis ta kokku leppida augustis.

Millal ma Sigurdist minevikuvormis mõtlema hakkasin? Nagu ei elaski ta, rõõsk ja roosa, Kjelsåsis ridamajas, mida ma ei ole seestpoolt näinud, küll aga sellest jalgrattaga mööda sõitnud ühel hilisõhtul purjuspäi, kui und ei tulnud. Muul ajal hoian ma Kjelsåsisist kauge kaarega eemale.

„Ma ei tohi sulle vist nende uut aadressi avaldada,“ ütles Martin, kui nad sinna kolisid.

Leidsin nende aadressi aadressiraamatust kohe üles. Mida see Sigurd, mu vanem laps ja ainuke poeg, õige kardab? Et tulen kohale, istun ukse taha, keeldun ära minemast? Ta teadis, et ma seda ei teeks. Aga teadis ka, et Martin, tema isa, ütleb mulle edasi,

et ma ei tohi mingi hinna eest teada saada, kuhu nad on kolinud. Teisisõnu ei tahtnud Sigurd mitte eelkõige seda, et ma saaksin teada, kus nad elavad, vaid seda, et ma saaksin teada, et ta ei taha, et ma teaksin, kus nad elavad.

„Mispärast?“ küsisin ainult selleks, et kuulda, kuidas Martin vingerdama hakkab.

„Ma ei tea,“ vastas ta. „Ma ei saa sellest midagi aru. Kui ta tahab kellegagi suhteid katkestada, siis oleks loogiline arvata, et *minuga*.“

Täpselt samasugust vestlust olime pidanud palju kordi varemgi, aga ma ei tüdinud sellest kunagi. Ja mulle meeldis, et Martin iga kord kaasa mängis.

Järgmine tavapärase küsimus oli see:

„Aga kas sa oleksid üldse märganud, et ta on sinuga suhted katkestanud?“

Martin hingas pahinal välja.

„Ei. Arvatavasti mitte.“

„Jah, sest sind rahuldab ju kohata neid *vanu* lapsi paar korda aastas. Sa elad sellega suurepäraselt.“

„Jah, nii see kahjuks vist on.“

Sellepärast Martin mulle meeldibki, sest kuigi ta pärast lahutust Stavangerisse kolis ja kolm uut last sai, mistõttu ta on olnud Sigurdi ja Ragnhildi pehmelt öeldes eemale hoiduv isa, on ta vähemalt aus.

Algul pidi Martin jääma Stavangerisse pooleks aastaks. Aga siis tutvus ta Kariniga, kes jäi rasedaks ja kellel oli juba enne kolm väikest last, mistõttu Martin pidigi Stavangerisse jääma, ja siis said nad algul ühe lapse ja seejärel enneaegsed kaksikud, kes on ikka veel krooniliselt haiged. Martini lugu on teisisõnu lihtne nagu ükskordüks.

Aga et Sigurd võis niimoodi teha ja et mitte keegi ei reageerinud! Ja mul polnud kuhugi pöörduda. Polnud tema peale ühessegi

ametiasutusse kaevata. Pigem vastupidi. Sest kõik, kellega ma alguses rääkisin, muutusid kuidagi põiklevaks ja mõtlikuks. Nagu kahtlustaksid südames, et Sigurd tegi nähtavasti õigesti, et minuga suhted katkestas, ja kuna nad leidsid, et targem on karta kui kahetseda, siis kohtlesid nad mind nagu hullu. Nad noogutasid kõige peale, mis ma ütlesin, ja avaldasid mulle toetust, aga üldsõnaliselt ja ebamääraselt. Esiteks võttis mul tublisti aega, et seda märgata, ja hiljem seda, et mind hakati vältima, ja kui nad linnas vastu juhtusid, siis vaatasid nad teisele poole.

On hakanud lund sadama. Autod vuhisevad mööda, ikka veel on tipp tund, Sørkedalsveienit palistavad räpased lumehanged ja kõnniteel tuleb ette vaadata, et mitte koerasita sisse astuda või kiilasjäl käpuli käia.

Surnuaia poole minnes helistan Ragnhildile. Ta ei vasta, sel kellaajal ta enamasti ei vastagi, sest on kas valves või magab valvet välja.

Ka Martin ei vasta telefonile, ta on „Mitte segada“ režiimil. Mõlemale saadan sama sõnumi: *Palun helista, kui aega saad.*

Ma ei ütle, et sellega on kiire, sest tahan, et neil tagasi helistades aega oleks. Ja Sigurd võib oodata. Mina olen viis aastat oodanud.

2

SAMMUN VÄRAVAST SISSE, sõjamonumendist mööda, keeran paremale, kruusateele, mis viib suurte ja tumedate kuuskede alt läbi, ja seisangi varsti ema haua ees.

Oled alati meil südames, seisab krobelistel lihvimata maakivil, mille leidsin surnuaia taganurgast, kus müüakse odavalt hauakive, millel on lahkunute nimed, keda ükski elav hing enam ei mäleta.

Kui ma läksin hauakivi valima, leidsingi selle nurga ja mõtlesin, et oleks nii ema moodi, kui ta puhkaks krobelise lihvimata hauakivi all, mis on lisaks teisel ringil.

Suutsin alles mitu kuud pärast matuseid hauakivi otsimise aja kokku leppida. Ma – sest peamiselt korraldasin kõike, millel oli ema surmaga tegemist, mina – tegin kõike muud: pesin ja koristasin, rääkisin matusebürooga, kinnisvaramaakleritega, pankade ja maksuametnikega. Raiusin isegi tükkideks ja vedasin minema ema armsa vana klaveri, mis oli nii häälest ära ja lõhki kuivanud, et isegi poolakas, kes tasuta äraandmise kuulutuse peale vastas, keeldus seda ära viimast, nii et Line – kes andis end aeg-ajalt näole – ja mina pidime kasutama sõrgkangi ja mootorsaagi, et klaver nii väikesteks juppideks tükeldada, et saaks selle prügimäele viia.

Aga see tegevus – otsustamine, kus peaks kunagise ema jäänus-tega urn edaspidi paiknema – oli nimekirjas mitu kuud, enne kui suutsin end nii palju kokku võtta, et leppida kokku kohtumise surnuaial. Seal tegi üks hauakaevaja mulle väikese golfiautoga ringsõidu ja mulle avanes uus maailm: surmamaailm. Seal elati

koos surmaga kaheksast viieni kas haudu korrastades või hauaplatsi valida aidades. Miskipärast mõjus see lohutavalt, et surma ümbritseb konkreetne kolleegide, pensionikorralduse ja kohvipausidega argipäev. Ja nägin vaimusilmas, et kui mõni surnuaia töötaja suri, sest eks tulnud ju ka seda ette, matsid teda kolleegid, kes jätkasid seejärel oma tavapärast elu, milles oli oma koht pensionikorraldusel, lõunavahel ja kohvipausil ja kindla peale ka klatšil ja intriigidel, sest kus iganes kaks inimest kokku saavad, tekivad varem või hiljem intriigid, kildkonnad, hierarhiad ja kõik muu, mida me aja viitmiseks välja mõtleme. Vahetevahel panid hauakaevajad ülikonna selga ja löid kaasa urnimatusel. Siis pakkusid nad tuhaurni lahkunu omastele näha, pakkusid urni vaatlemiseks välja nagu kelner, kes näitab restorani küllastajatele ette veinipudelit, mida nood tohivad peagi nautima hakata.

Mees, kes mind ringi sõidutas, hoidis üht kätt roolil, teises käes rullitud sigaretti, ja kui me seal nii haudade vahel ringi tiirutasime, madal sügispäike kuuskede vahelt läbi piilus ja mees käega näitas ning põhja ja lõunat, päikest ja varju, parkla ja metroopeatuse lähedust seletas, tõmbasin ninna rullimistubaka lõhna, vanade aegade lõhna. Ja kuigi ma polnud enam mitu aastakümnet suitsetanud, palusin ka suitsu, mille peale see mees – autoga edasi sõites, rool põlvede vahel – keeras mulle täiusliku sigareti.

See sõbralik žest tõi mulle nutu kurku, nagu kõik sel ajal mind nutma ajas, ja kuni väike auto haudade vahel tiirutas, fantaseerisin, kuidas võiksime igavesti jääda nii ringi sõitma, suitsu tegema ja lobisema. Ja kuna nii tema kui ka minu huvides oli, et see sõit, mis võis temalegi olla väike puhkus argipäevas, jätkuks, ei läinud mul vaja kuigi palju psühholoogiknihve, et panna teda rääkima, ja ma sain teada, et ta on täpselt minu vanune, õieti ainult kolm päeva vanem, pärit Oslo eeslinnast Bølerist ja töötanud selles surnuaias kuueteistkümnendast eluaastast saadik, et ta ema sai infarkti ja

suri, kui ta oli kaheksane, et ta on lahutatud ja tal on poeg, kellel on kolme naisega neli last ja üks neist lastest on autist, aga mitte seda armsat tüüpi, kelle diagnoos väljendub rongiplaanide ja muu säärase peast teadmises, vaid seda tüüpi, kes vahetpidamata kisen-dab ja peaga vastu seinu peksab, mistõttu ta peab kiivrit kandma ja hoolekandeesutuses elama.

Kõike seda sain teada tänu sellele, et kuulasin tähelepanelikult, aga ilma šokeeritud hüüatusteta, millega ta ilmselt oli harjunud, ja samal ajal kui ma suitsu ettevaatlikult alla tõmbasin, et mitte läkastama hakata, tundsin rõõmu, et saan rakendada oma ameti- oskusi, kasutada kogemusi ja teadmisi, mis on alati valmis nagu treenitud lihaskimp, valmis tegudeks.

Mingil hetkel pidas ta auto kinni surnuaia väikeses varjulises nurgas, kus olid maas unustatud hauakivid. Ta tahtis mulle näidata hauakivide kalmu, sest sealt võis kivi saada tasuta, maksta tuli vaid graveeringu eest. Ühele kivile oli graveeritud *Gisle Straume*, selle näitleja nimi, kes mängis kuuekümnendatel aastatel „Stompa“ filmides õpetaja Tørrdali. Nende hulgas, kes visati Vestre surnuaiast välja, kuna keegi neist enam ei hoolinud, oli lausa *õpetaja Tørrdal!* Teiste sõnadega: isegi õpetaja Tørrdalil polnud järeltulijaid, kes tema haua eest hoolitseksid või oleksid tahtnud, kui aeg sealmaal, tema kõrval puhata.

Aga sinuga nii ei lähe, pomisen ema haua ees seistes. Sest *sina oled alati meil südames.*

Ja ma võtan kinda käest ja pistan pihu riiete alla, panen rinnale ja loon kontakti emaga, kes asub minu sees. Tõsi, mitte südames, vaid kusagil rangluu taga, täpselt kilpnäärme all. Tegelikult ei olekski mul pruukinud temaga rääkima tulla siia, sest ta on kogu aeg minu juures. Aga mulle on tähtis, et ta ei arvaks, et ma nih-verdan kõrvale, ja näeks, et ma tulen iga nädal, olgu pidu- või argipäev, sünni- või tavapäev, ja lõpuks, mis kõige tähtsam: et ma

ei ole surnuaiale tema haua hooldamise eest maksnud – nagu ta kord Line ja minu kohta väitis, et me ostame end temaga olemisest vabaks.

Ka surnuaias on hierarhia. Kõige madalamal on hauad, mida keegi ei hoolda ja kus umbrohi saab vabalt vohada. Siis tulevad hauad, mille korrastamise ja kaunistamise eest makstakse surnuaiale, kaunistusi vahetatakse igal aastaajal ja praegusel aastaajal on seal mingisugune kanarbik. Kõige kõrgemal troonivad need hauad, mida mitte üksi ei hooldata korrapäraselt, vaid millel on ka originaalsed kaunistused.

Niiviisi on kerge näha, kellel on elus järeltulijad, kes tõesti hoolivad.

Kas minu lapsed hakkavad mu hauaplatsi eest hoolitsema? Vahest Ragnhild. Aga Ragnhild elab Kopenhaagenis ja mitte miski ei anna märku, et ta kavatses kunagi kodumaale tagasi kolida.

Ütlen emale, et Line ja mina igatahes hoolitseme selle hauaplatsi eest, kuni elame. Ja kui me enam ei ela, siis puhkame siin sinu kõrval.

Ta ei vasta, aga ega ma seda oodanudki. Kui ta veel elas, pidas ta enne vastamist tihti pika pausi, kui üldse vastama vaevus.

Line tahab ilmselt puhata sealsamas, kus Gunnar ja lapsed, räägin edasi. Ja kes teab, kuhu minu lapsed maetakse, nii et sellisel juhul jääksime siia sina ja mina. Mõne aasta pärast võib minna nii, et see hauakivi maandub jälle hauakivide kalmule. Ja see on täitsa naljakas. Et need kivid on justkui külalisesinejad, kakskümmend aastat siin, nelikümmend aastat seal.

Aga ta ei naera. Ega mu vaimukused teda ka elusast peast naerma ajanud.

Nii nagu ema kord ringi käis, mina tema sees, nii käin ka mina ringi, ema minu sees, ja seal ta puhkab, lainetavalt, õõtsuvalt ja muretult. Ta ei tunne millestki puudust, ei vaja midagi ja

on sulgkerge. Ta kuulab mu mõtteid ja paneb tähele kõike, mis toimub, puhates seal ja huljudes, nagu mina kord temas puhkasin ja huljusin, täielikus tasakaalus ja totaalses harmoonias, ja kuna me nüüd teame teineteise kohta kõike, tean, mida tähendab kahekümneaastaselt emaks saada, kuidas on olla sünnitushaiglas valude rebida, ihuüksi palatis, sest lapse isa ei tohtinud kaasa tulla, ja ainus abi, mida sünnitaja peagi kuuskümmend aastat tagasi sai, oli tõre ämmaemand, kes kord tunnis pea ukse vahelt sisse pistis. Tookord olid ämmaemandad enamasti vallalised ja harva, kui mõni neist oli sünnitanud. Kui lugeda tänapäeval ajalehest etteheiteid sünnitusabile, kerkib mu silme ette vaevalt kahekümnene ema, kes lamab üksi voodis ja on kindel, et hakkab surema. Kui ma lõpuks sündisin, kümme päeva üle aja, ega kaalunud sellegipoolest rohkem kui kaks ja pool kilo, oli ämmaemanda ainuke kommentaar: *Õelge, kas te raseduse ajal üldse midagi ei sünnud või?*

Nüüd tean ka, kuidas oli, kui ema läks kaks aastat pärast sünnitust arsti juurde beebipillide retsepti küsima. Ema istus arstikabinetis, mina temal süles, ja ma tajun oma kaheaastase keha soojust ema kahekümne kahe aastastel reitel, arvatavasti ma rabelsin ja väänlesin, sest sain arsti laualt midagi pihku ja tõmbasin selle silmapilk põrandale, mille peale arst mu läbi sõimas, mis oli kuuekümnendate lõpus täiesti normaalne käitumine, kaheaastast läbi sõimata – pidagu seda meeles vana aja ihalejad –, ja siis puhkeb ema, kes on samal ajal mina, nutma ja kõik lõpeb sellega, et arst keeldub talle beebipille välja kirjutamast, sest ta on liiga labiilne, ja aasta hiljem sünnib Line. Nii et oma elu eest võib ta mind tänada, ütlen talle tavaliselt.

Paariks-kolmeks sekundiks tuleb päike välja ja kaob seejärel uuesti tumehallide pilveräbalate taha.

Sigurd võttis ühendust, pomisen. Küsib, kas mul on aega pisut rääkida.